

STATUS LITERARNIH PREVAJALCEV IN POGOJI DELA

Tamara Mikolič Južnič
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Vlogi prevajalcev v različnih preteklih obdobjih je v pričujočem delu posvečenega veliko besedila, zato se tukaj osredotočamo predvsem na zapise in raziskave, ki so nastali v desetletjih po osamosvojitvi Slovenije. Status prevajalca (tudi tolmača) je namreč v tem obdobju doživel nekaj prelomnih trenutkov, med katere poleg same osamosvojitve Slovenije (1991) sodi tudi njena priključitev Evropski uniji (2004). Osamosvojitve države je prinesla izrazito povečanje prevodne produkcije v primerjavi s predhodnim obdobjem, vzporedno pa se je povečevalo tudi število prevajalcev. Ob tem se je spremenil njihov način dela, spolna struktura in način financiranja. Ustalila se je prisotnost društev oz. združenj različnih vrst prevajalcev oz. tolmačev. Najstarejše izmed njih je Društvo slovenskih književnih prevajalcev (DSKP).

DSKP igra pomembno vlogo pri skrbi za status prevajalcev in njihov ugled v družbi. Ustanovljeno je bilo leta 1953 in neprekinjeno deluje še danes. Ob številnih aktivnostih, namenjenih ohranjanju visoke ravni prevajalskega dela in uveljavitvi stroke, podeljevanju nagrad za najboljše literarne prevode in v preteklosti tudi prevajalskih štipendij, društvo izdaja publikacije o prevajalstvu in prevajalcih, med katerimi se nekatere posredno ali neposredno posvečajo statusu literarnih prevajalcev (npr. Jerman, Moder in Trenc-Frelih 1988, 1989; Grum 1998; Ožbot in Hriberšek 2003). S statusom literarnih prevajalcev je neločljivo povezan tudi *Etični kodeks književnih prevajalcev*, objavljen na spletni strani DSKP (b. d.). V 12 razmeroma kratkih členih kodeks določa ključne elemente etične drže pri literarnem prevajanju ter tako posredno oriše idealni profil literarnega prevajalca.

V nadaljevanju prispevka so predstavljene pogloblitve študije o statusu slovenskega literarnega prevajalca, na koncu pa je na kratko orisan profil, ki iz teh študij izhaja.

2 Študije o posameznih prevajalcih

Čeprav je študij o posameznih prevajalcih razmeroma veliko (slovenska prevodoslovna bibliografija, ki je nastala v okviru projekta ZgoSLiP z iskalnim pojmom »prevajal*« vrne 89 neprečiščenih zadetkov, gl. ZgoSLiP 2022), jih je velika večina posvečena predvsem prevodom oz. prevodnim strategijam in le včasih so več kot obrobno opisane razmere, v katerih so prevajalci prevajali in iz katerih bi lahko sklepali na splošno podobo statusa prevajalca. Načeloma gre pri tem za dve vrsti publikacij: take, ki so jih o določenem prevajalcu napisali raziskovalci (npr. Rode 1988, Mahnič 1981, Kragelj in Sevšek Šramel 2017), ter take, sicer redkejšje, kjer prevajalci komentirajo lastno delo (npr. Zlobec 2002, Češarek 2006, Berger 2009).

Omembe vredni so tudi posamezni zapisi, ki so nastali kot odziv na specifične socialne oz. politične dogodke, kot je npr. blog Katje Zakrajšek (2021) na temo afere ob prevajanju pesniške zbirke Amande Gorman v nizozemščino.

3 Splošnejše raziskave o literarnih prevajalcih in njihovem statusu

Tudi širše raziskave lahko razdelimo na dva dela: po eni strani raziskovalci pregledujejo celotni slovenski literarnoprevodni trg, na drugi podajajo biografske in bibliografske podatke o slovenskih literarnih prevajalcih oz. predstavljajo rezultate raznovrstnih intervjujev, v katerih prevajalci razlagajo tako svoje prevajanje kot svoje delo in življenje nasploh.

Ob opisih dela in življenja posameznih prevajalcev je bilo statusu prevajalca v Sloveniji v zadnjih desetletjih posvečenih tudi nekaj študij, ki večinoma temeljijo na bolj ali manj obširnih anketah, intervjujih in sorodnih metodah. Večinoma se študije ne posvečajo izključno književnim prevajalcem, temveč obsegajo tudi prevajalce, ki se primarno ukvarjajo z drugimi področji.

Pomemben doprinos k vsestranskemu opisu statusa prevajalcev in tolmačev predstavlja *Bela knjiga o prevajanju 2018* (Pregelj 2019a). Zbornik obsega 44 prispevkov, ki jih je napisalo 41 avtorjev, in vključuje praktično vsa področja prevajanja in tolmačenja, tudi literarno prevajanje. Statusu prevajalcev, pa tudi tolmačev in lektorjev, je na različne načine sicer posvečen celotni zbornik, katerega glavni namen je bil ravno predstaviti širšemu občinstvu in odločevalcem poklic (in prevajalcem sorodne poklice), delovne razmere, težave, s katerimi se različni udeleženci v procesu izdelave in izdajanja prevodov soočajo, ter predloge za prihodnje usmeritve. Več anket med različnimi prevajalskimi profili je zbranih v odseku z naslovom *Status slovenskega prevajanja, tolmačenja in lektoriranja* (Pregelj 2019b, Mikolič Južnič 2019a, Perić in Dolanc 2019, Černe in Malej 2019, Primožič 2019, Pregelj 2019c). Specifično literarnim prevajalcem so poleg tega posvečeni prispevki Seliškar Kenda in Kenda (2019), Mikolič Južnič (2019b), Petrič, Ilc in Strsoglavac (2019), Ilc (2019). Status prevajalcev kot samozaposlenih v kulturi podrobneje opisuje Kaluža (2019).

Če kolektivno povzamemo le najbolj ključne ugotovitve omenjenih študij, lahko ugotovimo, da se je poklic literarnega prevajalca v zadnjih desetletjih izrazilo feminiziral: tako med profesionalnimi prevajalci, ki so odgovorili na ankete, kot med člani DSKP, pa tudi med študenti in diplomanti slovenskih prevajalskih študijev v zadnjih dveh desetletjih (in verjetno še dlje) prevladujejo ženske (Mikolič Južnič 2019c). Čeprav z vidnim zaostankom se je množičnost prevajalk polagoma začela odražati tudi pri prejemnikih različnih nagrad za prevode. V zadnjih letih je npr. Sovretovo nagrado prejelo skoraj dvakrat več žensk kot moških.

Druga pomembna ugotovitev je, da je prevajalski trg na splošno zaznamovan s prekarnostjo. Po eni strani iz anket izhaja, da se le majhen delež prevajalcev preživlja izključno z literarnim prevajanjem, saj povprečen literarni prevajalec bodisi prevaja tudi druge tipe besedil bodisi opravlja drugo delo ali je upokojen, ob tem pa prevaja v t. i. prostem času. Pogoji za pridobitev statusa samozaposlenega v kulturi so razmeroma zahtevni, kar pomeni, da jih velik delež prevajalcev ne dosega. Ob tem je zanimivo, da se večina prevajalcev ne vključuje v stanovska društva, ki bi lahko bolj organizirano zastopala njihove interese. Težaven status literarnih prevajalcev se odraža na primer tudi v zapisu Andreje Bajt (2005), ki opisuje, kako sta se položaj v družbi in finančni status literarnih prevajalcev s prehodom iz socialističnega na tržno gospodarstvo poslabšala.

Med prispevki, ki se posvečajo prevajalcem in posredno tudi njihovem statusu, najdemo nadalje poskus popisa slovenskih prevajalcev, ki ga je uredil Grum (2007) in ki v obliki geslovnika podaja informacije o posameznih slovenskih prevajalcih med letoma 1550 in 1945, a žal le za tiste od črke A do J, saj nadaljevanje projekta zaenkrat ni bilo objavljeno. Nekoliko drugačen način so ubrali Zlatnar Moe (1998) ter Malej in Černe (2017). Zlatnar Moe se sicer osredotoča na druge aspekte nastanka literarnega prevoda, vendar vključuje z vidika prevajalčevega statusa dragocene predstavitev vprašalnikov in intervjujev z lektorji, prevajalci, predstavniki Ministrstva za kulturo in Društva slovenskih književnih prevajalcev. Osebni pogled na življenja in delo 38 sodobnih literarnih prevajalcev predstavljata Malej in Černe (2017): prispevek združuje odgovore na 11 sklopov vprašanj o prevajalski poti posameznikov, načinih prevajanja, dojetju pojma ekvivalence, pogledu na podobo literarnega prevajalca ter o različnih konkretnih vidikih prevajalskega poklica, kot so psihofizično stanje, razmere na delovnem mestu, prejete nagrade oz. štipendije, status prevajalca v družbi idr. Če izvzamemo kratek uvod, prispevek ne analizira odgovorov, temveč to prepušča bralcu samemu. Krajši razmislek oz. predstavitev omenjenega prispevka sta avtorja pripravila za zgoraj omenjeno *Belo knjigo o prevajanju 2018* (Černe in Malej 2019).

4 Prihodnja prizadevanja

Stanovska društva, vključno z DSKP, si aktivno prizadevajo za izboljšanje statusa prevajalcev, vendar zaenkrat – tudi zaradi dveh let, zaznamovanih s pandemijo COVID-19 – na področju literarnega prevajanja ni bilo omembe vrednih premikov. Veliko upanja se je polagalo v *Belo knjigo o prevajanju*, v kateri so povzeti tudi predlogi za izboljšanje položaja prevajanja v Sloveniji (Pregelj 2019a, 171–175). Med najbolj perečimi težavami, ki jih je po mnenju uredniškega odbora *Bele knjige* treba razrešiti, so izboljšanje situacije samozaposlenih, dogovor o vzorčni avtorski pogodbi in povišanje knjižničnega nadomestila (Pregelj 2019a, 174–175). V tej smeri bodo zagotovo potekala prizadevanja tudi v prihodnje.

Bibliografija

- Bajt, Andreja. 2005. »Prevajalci so ubogi ljudje«. *Sodobnost* 69, št.: 7/8: 860–863.
- Berger, Aleš. 2009. »Prevajalčevi zapiski.« *Gledališki list SNG Drama* 89, št. 5: 30–32.
- Černe, Urška P. in Gašper Malej. 2019. »Portreti slovenskih književnih prevajalk in prevajalcev.« *V Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 95–97. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Češarek, Pavel. 2006. »K prevodu Aristotelovega spisa O nebu: beseda prevajalca na tiskovni konferenci ob izidu knjige.« *Keria* 8, št. 1: 169–170.
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. b. d. »Etični kodeks književnih prevajalcev.« Dostop 7. 12. 2022. <http://dskp-drustvo.si/index.php/drustvo/eticni-kodeks-prevajalcev>.
- Grum, Martin, ur. 1998. *Modrov zbornik: 23. prevajalski zbornik: bio-bibliografije članov DSKP: zbrani biografski podatki in izbirne bibliografije prevodov*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Grum, Martin, ur. 2007. *Slovenski prevajalski leksikon 1550–1945. Poskusni zvezek A–J*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev in Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU.
- Ilc, Iztok. 2019. »CEATL.« *V Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 155–156. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Jerman, Frane, Janko Moder in Irena Trenc-Frelj, ur. 1988. *Prevajalci Pomurja in Porabja. Vuk Karadžić in prevajanje. Kritika prevajanja*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Jerman, Frane, Janko Moder in Irena Trenc-Frelj, ur. 1989. *Radovljiski prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Kaluža, Jernej. 2019. »Servisiranje samozaposlenih v kulturi in kreativnih industrijah.« *V Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 117–119. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Kragelj, Miha in Špela Sevsšek Šramel. 2017. »Med reprezentativnostjo in obrobnostjo: kulturni posrednik in prevajalec Viktor Smolej.« *V Sedemdeset let slovakistike v Ljubljani: posvečeno Andreju Rozmanu*, uredila Špela Sevsšek Šramel in Jozef Pally, 74–85. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Mahnič, Joža. 1981. »Župančič kot prevajalec.« *Jezik in slovstvo* 26, št.: 5: 175–177.
- Malej, Gašper in Urška P. Černe. 2017. »Anketa o delu in življenju sodobnih slovenskih literarnih prevajalk in prevajalcev.« *Dialogi 10*: 9–85.
- Mikolič Južnič, Tamara. 2019a. »Slovenski prevajalski trg: pregled stanja.« *V Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 78–82. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Mikolič Južnič, Tamara. 2019b. »Finančna uspešnost prevajalskega sektorja.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 134–136. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Mikolič Južnič, Tamara. 2019c. »Analiza spolne strukture slovenskih literarnih prevajalcev.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 134–136. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Ožbot, Martina in Matej Hriberšek, ur. 2003. *Nesem te v zibel drugega jezika. Zbornik ob petdesetletnici Društva*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Perić, Tina in Maša Dolanc. 2019. »Povprečna prevajalka dela vedno, pa naj bo vikend, praznik, noč ali dopust.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 83–84. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Petrič, Tanja, Iztok Ilc in Đurda Strsoglavc. 2019. »O knjižničnem nadomestilu.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 131–133. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara, ur. 2019a. *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara. 2019b. »Nekaj podatkov za oris profila slovenskih prevajalk in prevajalcev.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 65–77. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara. 2019c. »O čem govorijo ankete med prevajalci in lektorji.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 101–103. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Primožič, Nada. 2019. »Prevajalci mimo anket.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 98–100. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Rode, Matej. 1988. »Edvard Kocbek prevajalec.« V *Edvard Kocbek – poezija, kultura, politika*, uredila Boris Paternu in Franc Zadavec, 81–84. Ljubljana: Komunist.
- Seliškar Kenda, Mateja in Jakob J. Kenda. 2019. »Ključni elementi korektne avtorske pogodbe za izdajo prevoda literarnega dela.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 127–130. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Zakrajšek, Katja. 2021. *Literarno prevajanje in družbena razmerja moči in vidnosti: primer Gorman/Rijneveld*. Dostop 7. 12. 2022. <https://jezikovni-poklici.si/razmisljanje/literarno-prevajanje-primer-gorman-rijneveld/>.

- ZgoSLiP. 2022. »Slovenska prevodoslovna literatura.« Dostop 7. 12. 2022. <https://www.zgoslip.si/zbirka-prevodoslovne-literature/>.
- Zlatnar Moe, Marija. 1998. »Položaj leposlovnega prevoda na Slovenskem.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Zlobec, Ciril. 2002. »To in ono, a ves čas eno samo: (Izpoved prevajalca – brez zardevanja in brez slabe vesti).« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil = Translation of medieval and renaissance texts. 27. prevajalski zbornik = Proceedings of the Association of Slovene Literary Translators, volume 27*, uredila Martina Ožbot, 159–171. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

POVZETEK

Status prevajalcev in tolmačev je od leta 1991 zaznamovalo nekaj prelomnih trenutkov, saj je osamosvojitve Slovenije prinesla izrazito povečanje prevodne produkcije, vstop Slovenije v Evropsko unijo pa je vzpostavil nekatere intenzivnejše povezave z drugimi državami. Različne predstavljene raziskave se dotikajo tako študij o posameznih prevajalcih, ki so jih pripravili bodisi prevajalci sami o svojem delu bodisi raziskovalci o delu prevajalcev, kot tudi širših raziskav o literarnih prevajalcih in njihovem statusu. Med slednjimi najdemo splošne raziskave o literarnoprevodnem trgu, ki temeljijo na odgovorih na različne vprašalnike, pa tudi biografske in bibliografske raziskave o slovenskih literarnih prevajalcih, ki pogosto temeljijo na intervjujih. Iz raziskav izhajajo, da se je prevajalski poklic v zadnjih desetletjih izrazito feminiziral, kar se je s precejšnjim zaostankom začelo odražati tudi pri prevajalskih nagradah. Druga pomembna značilnost sodobnega trga je prekarlost, ki vpliva na način dela, kakovost življenja in druge aspekte življenja literarnih prevajalcev. Med zadnjimi poskusi za izboljšanje statusa prevajalcev je tudi *Bela knjiga o prevajanju*.

ABSTRACT

The status of translators and interpreters has been marked by some turning points since 1991, as Slovenia's independence brought a considerable increase in translation production, while the country's accession to the European Union brought some more intensive collaborations with other countries. The studies presented here touch on the research on individual translators, either by translators themselves, discussing their own work, or by researchers observing the work of translators, as well as on broader research on literary translators and their status. The latter include general research on the literary translation market, based on responses to various questionnaires, as well as biographical and bibliographical research on Slovene literary translators, often based

on interviews. The studies show that in recent decades the translation profession has become distinctly feminized, which has been, however, reflected in translation prizes with a considerable lag. Another important feature of the contemporary translation market is its precariousness, which has an impact on the way of working, the quality of life and other aspects of the lives of literary translators. Recent attempts to improve the status of translators include the *White Paper on Translation*.